

ПИСАЊЕ ВЕЛИКОГ СЛОВА У МЛАЂИМ РАЗРЕДИМА ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Радинка Жепинић

Резиме: У раду се говори о писању великог слова у разредној настави. То је први правописни садржај са којим се ученици срећу већ у другом разреду основне школе. Говори се о заступљености овог наставног садржаја у наставним плановима и програмима од другог до петог разреда. Даћемо и кратак увид и у уџбеничку литературу у којој су приказани наставни садржаји у вези са писањем великог слова.

Кључне ријечи: велико слово, наставни план и програм, уџбеници, млађи разреди основне школе, први правописни садржај.

УВОД

Настава српског језика почиње учењем читања и писања, а од другог разреда се прожимају све наставне области – језик, књижевност и језичка култура. Већ на почетку другог разреда, у току наставе почетног читања и писања, ученици се срећу са термином „велико слово“, а упоредо и да поштују основна правила о писању великог почетног слова властитог имена и презимена, почетка реченице. Даље је садржај програмом распоређен у остале разrede, према њиховом узрасту и потребама. До краја првог циклуса образовања ученике треба оспособити да функционално примјењују велико слово на почетку реченице, у писању личних имена, презимена и надимака, имена школа, у именима животиња, код једночланих и вишечланих географских назива, у писању адреса, имена народа, наслова књига, часописа и новина, у писању назива улица, тргова, установа, празника, у писању присвојних придјева изведених од властитих имена (-ски, -чки, -шки; -ов, -ев, -ин). Према програму, до краја петог разреда ученици би требало да усвоје сва основна правила употребе великог слова.

ВЕЛИКО СЛОВО У НАСТАВНОМ ПЛАНУ И ПРОГРАМУ

Званичан документ по којем се реализује настава у основној школи - Наставни план и програм за основну школу, за *ученике млађих разреда* (тј. од другог до петог разреда), у Републици Српској одређује пет часова српског језика седмично (или 180 часова годишње). Ученици ових разреда сваки дан имају по један час Српског језика. Пошто је српски језик и матерњи језик, служи као комуникацијска основа за друге наставне предмета, можемо рећи да је то један од темељних предмета у настави.

Према Наставном плану и програму за основну школу, циљ наставног предмета Српски језик је да „ученици овладају основним законитостима српског књижевног језика на којем ће се усмено и писмено правилно изражавати, да упознају, доживе и оспособе се да тумаче одабрана књижевна дјела, позоришна, филмска и друга умјетничка остварења из српске и свјетске баштине у складу са захтјевима програма.”¹

Важан дио наставе предмета Српски језик припада настави правописа. Први правописни садржај који се обрађује у основној школи је *употреба великог слова*. Према Наставном плану и програму, садржаји *писања великог слова* јављају се од другог, па све до краја петог разреда.

Да бисмо боље сагледали заступљеност наставе у вези са писањем великог слова у млађим разредима основне школе, као и шта се очекује од ученика, неопходно је кренути од Наставног плана и програма за основну школу.

¹Наставни план и програм за основно образовање и васпитање Републике Српске, преузет 26.1.2023.године са званичног сајта РПЗ
https://www.rpzrs.org/sajt/doc/file/Novi_nastavni_programi/Redovna_nastava/2021/Srpski_jezik_nastavni_program_za_ce_vrti_razred.pdf

У наставку ћемо по разредима приказати садржаје који су у вези са *писањем великог слова*, као и исходе учења у вези са тим наставним садржајима.

Према Наставном плану и програму, ученици **другог разреда** имају задатак да савладају сљедеће наставне садржаје у вези са *писањем великог слова*: Велико слово у писању: имена, презимена и надимци; имена животиња; имена градова и села; назив моје школе; називи географских појмова из окружења.

Издвојићемо *исходе* учења који су у вези са *писањем великог слова*: ученик може да правилно користи велико слово приликом писања властитих имена, презимена и надимака, властитих имена животиња, једночланих назива мјеста, име школе коју похађа и географских појмова из окружења. Планирана је по једна правописна вјежба по полугодишту.

За садржаје правописа програмом је укупно планирано 20 часова, што је довољан број часова, с обзиром на то да ученици стичу одређена правописна знања и у току писања слова.

У **трећем разреду** се садржаји у вези са *писањем великог слова* другог разреда проширују, а обрађује се и нови садржај - *Писање празника*. Планирана је по једна правописна вјежба у полугодишту. Претходним програмом су биле планиране двије, те ова промјена повећава број часова утврђивања и вјежбања.

За садржаје *Писање великог слова*: имена људи, животиња, градова, села, ријека, језера, потока, планина, брда и празника, исходи учења су сљедећи: правилно пише имена људи и животиња; правилно употребљава велико слово у писању једночланих и вишечланих назива географских појмова; правилно употребљава велико слово у писању једносложних и вишесложних назива празника; примјени стечено знање и стиче искуства. Дакле, у трећем разреду се очекује да, осим у једночланим називима, ученик правилно употребљава писање великог слова и у вишечланим називима.

Наставни садржаји у вези са писањем великог слова у четвртном разреду су: Правилно писање имена народа, празника, установа, наслова, часописа, новина и вишечланих географских појмова. *Исходи*: да примјени правописна правила и користи велико слово у писању имена народа, празника, установа, наслова, часописа, новина и вишечланих географских појмова (географски појмови у оквиру Републике Српске, али и географски појмови из окружења).

За провјеру усвојености исхода учења из Правописа, у четвртном разреду је потребно планирати по двије правописне вјебје у току полугодишта, дакле четири у току школске године. То подразумијева и часове за припрему и исправак – што је по 3 часа за сваку вјебју, значи укупно „узима” 12 часова правописа. Дакле, за обраду, утврђивање, понављање свих наставних садржаја Правописа је планирано укупно 18 часова. Поставља се питање: Да ли је ово довољан број часова за остваривање датих исхода? Искуство нам говори да је потребно додатно вријеме за правилно планирање и реализовање ових наставних садржаја.

С обзиром на програмске захтјеве у четвртном разреду, мишљења смо да је требало повећати број часова правописа, и поред тога што су уско повезани и са наставом других наставних подручја, у којима се правила писања великог слова свакако морају поштовати и повезивати.

Док се претходни Наставни план и програм ограничавао само на географске појмове у границама Републике Српске, у Наставном плану и програму од школске 2021/2022. године, истиче се да треба „у раду на садржају „Употреба великог слова у писању географских појмова“ првенствено користити географске појмове у оквиру Републике Српске, али и географске појмове из окружења”.²

Садржаји програма у вези са писањем великог слова у петом разреду: Писање присвојних придјева на: -ски, -шки, -чки, -ов, -ев, -ин; Писање имена улица и тргова, установа и празника. *Исходи*: да правилно пише имена улица, установа и празника; правилно пише придјеве с наставцима: -ски, -шки, -чки, -ов, -ев, -ин; открије грешке у писању придјева с наставцима: -ски, -шки, -чки, -ов, -ев, -ин; правилно пише придјеве изведене од властитих и заједничких именица; издвоји погрешно написане придјеве изведене од властитих и заједничких именица.

Уочава се наставни садржај из четвртог разреда - *Писање имена установа и празника*. Сасвим нови наставни садржаји за ученике петог разреда су *Писање имена улица и тргова* и *Писање присвојних придјева на: -ски, -шки, -чки, -ов, -ев, -ин*.

И у петом разреду је обавезно провјеравање усвојености исхода учења помоћу правописних вјебји - по двије вјебје у полугодишту, са припремом и исправком вјебје. То је укупно 12 часова

² Наставни план и програм за основно образовање и васпитање Републике Српске, преузет 26.1.2023.г.са званичног сајта РПЗ

https://www.rpzrs.org/sajt/doc/file/Novi_nastavni_programi/Redovna_nastava/2021/Srpski_jezik_nastavni_program_za_cevrti_razred.pdf

годишње. Дакле, за обраду и утврђивање, свих програмом планираних наставних садржаја правописа, остаје да се планира укупно 12 часова. Мишљења смо да је то недовољно с обзиром на програмске захтјеве петог разреда.

Стиче се утисак да су наставни садржаји у вези са писањем великог слова углавном добро распоређени по разредима. Додали бисмо да би наставни садржај *Писање замјенице ВИ у личном обраћању, из поштовања*, могао бити планиран у четвртном или у петом разреду, када се из граматике обрађују личне замјенице.

С обзиром на програм, ученици који заврше пети разред би требало да имају завидно правописно знање из области писања великог слова, јер су њиме кроз све разреде предвиђене најважније правописне области писања великог слова. Дакле, ученици на прелазу из петог у шести разред, како кажу планирани наставни садржаји, требају бити добро правописно оспособљени за даље продубљивање и надоградњу градива у старијим разредима.

ВЕЛИКО СЛОВО У УЧБЕНИЦИМА МЛАЂИХ РАЗРЕДА

Учбеници за језик представљају важан сегмент на којима почива цјелокупан процес наставе матерњег језика, те је неизоставно да дамо увид у њихове садржаје. За разлику од Републике Србије, у Републици Српској учбеници имају само једног издавача (ЗУНС Источно Сарајево), што нам не даје прилику да бирамо учбенике. На садржај учбеника битно утиче Наставни план и програм и требало би да га учбеници прате у потпуности. Одговор на питање да ли је тај услов испуњен у области *Писање и употребе великог слова* можемо дати након увида у наше учбенике.

Велико слово у учбеницима другог разреда

Садржаји правописа српског језика су у *Радној свесци 2 за почетно писање (П.Баковић; Ј.Баковић)* и у учбенику *Читанка (С.Мацура; М.Кубурић Мацура; Н.Говедар)*. Увидом у ове учбенике можемо закључити да наставни садржаји углавном прате Наставни план и програм. Ово су новији учбеници, и у њима су по одјељцима раздвојени садржаји правописа, граматике и језичког изражавања, па је тиме ученицима олакшан рад и сналажење у учбенику. Наставни садржај *Писање имена ријека, планина, брда и језера* је у оквиру истоименог наслова и почиње кратким лингвометодичким текстом који баш и не обилује примјерима за писање и употребу великог слова. Након кратког објашњења о писању великог слова, приказана су два радна задатка за ученике. Такође, и наставни садржај *Писање имена школа* садржи објашњење и два радна задатка. *Писање имена животиња* је у новом учбенику једноставније и лакше приближено ученицима у односу на учбенике старијег издања, а исто закључујемо и кад упоређујемо радне задатке за ученике.

Велико слово у учбеницима трећег разреда

У учбенику *Радна свеска са садржајима српског језика и језичке културе за 3. разред основне школе (Мирјана Кубурић Мацура; Сања Мацура, Нина Говедар)* садржаји у вези са писањем великог слова су у оквиру поглавља *Како се пише*. Увидом у учбеник закључили смо да прате наставни програм и да им је посвећено довољно пажње у учбенику. Ученицима се дају једноставна и њиховом узрасту прилагођена објашњења која прате лијепе илустрације, што дјечи чини радост и приближава им овај учбеник на посебан начин. Поред примјера и краћих, разумљивих објашњења појединих правила писања великог слова, сваки наставни садржај прате по два, три задатка или питања за ученике, што показује намјеру аутора да учбеник има радни карактер. Важно је напоменути да су у овом учбенику примјери географских појмова из ближе или даље околине, и у границама Републике Српске. Због тога су најчешће разумљиви ученицима трећег разреда, за разлику од примјера из претходног учбеника (према којем се радило до школске 2021/2022. године), који је садржавао велики број дјечи неразумљивих и непознатих примјера. Свакако је важно да нису поновљене и друге грешке које су постојале у старом учбенику.

Велико слово у учбеницима четвртог разреда

У учбенику *Српски језик и језичка култура за 4. разред основне школе (Милош Ковачевић, и Мирјана Кубурић Мацура)* су садржаји наставне теме *Правопис* издвојени на десетак страна, а садржајима у вези са писањем великог слова је посвећено осам страница. На самом почетку наставног садржаја „*Употреба великог слова*“ (Ковачевић, Мацура 202:74) је, помоћу неколико задатака,

омогућено ученицима да обнове знање о употреби великог слова у писању географских појмова. Након пажљиво одабраних примјера и објашњења правописних правила која прате сваку наставну јединицу, ту је и низ питања и задатака за рад ученика.

Радни лист уз уџбеник Српски језик и језичка култура (Милош Ковачевић и Мирјана Кубурић Мацура) прати основни уџбеник, тј. наставне садржаје у њему. Ученицима је омогућено вјежбање кроз једанаест задатака репродуктивног и продуктивног типа, од преписивања, допуњавања, подвлачења погрешно написаних ријечи, до одговора на питања који су у вези са садржајима писања великог слова..

Уочава се велики број наведених примјера, али многи од ових географских појмова су непознати ученицима четвртог разреда.

Велико слово у уџбеницима петог разреда

У *петом разреду* смо консултовали два уџбеника истих аутора (Милош Ковачевић и Мирјана Кубурић Мацура): *Српски језик и језичка култура за пети разред основне школе* и *Радни лист уз уџбеник Српски језик и језичка култура за пети разред основне школе*.

Појавом уџбеника *Српски језик и језичка култура за пети разред основне школе*, знатно је олакшан рад у школи и ученицима и наставницима, јер до 2017. године (када је Министарство просвјете и културе Републике Српске одобрило уџбеник), ученици петог разреда нису имали тако конципиран уџбеник за граматику и правопис. У њему се, у посебним одјељцима и одговарајућим насловима приказују садржаји језика, граматике, језичке културе и правописа. У вези са писањем великог слова налазимо наслове: *Писање имена улица, тргова, установа и празника* и *Писање придјева изведених од властитих именица*, како је и предвиђено Наставним планом и програмом.

Објашњења су једноставна и разумљива ученицима, поткријељена довољним бројем примјера за одређену правописну појаву. У *Радном листу уз уџбеник Српски језик и језичка култура за пети разред основне школе*, на двије странице је понуђено пет задатака различитог типа, за вјежбање примјене правила писања великог слова улица, тргова, установа и празника.

ЗАКЉУЧАК

Наставни садржаји у вези са *писањем великог слова* су Наставним планом и програмом углавном добро распоређени по разредима. Мишљења смо да би могао да се дода наставни садржај *Писање замјенице ВИ у личном обраћању, из поштовања*, у четвртог или у петом разреду, када из граматике обрађујемо личне замјенице. Такође, предложили бисмо да се наставни садржај *Писање имена улица* испланира већ у трећем, или бар у четвртог разреду, јер је Наставним планом и програмом предвиђен тек у петом разреду.

Закључујемо да би било корисно да се повећа број часова правописа, посебно у петом разреду. Упутства која се дају у програму су веома корисна за наставника, али би требало да су детаљнија и шира. Такође би било корисно дати препоруку за број школских часова које треба посветити обради, утврђивању и вјежбању појединих правописних садржаја. Изостала су и подробнија упутства и објашњења у вези са датим наставним садржајима. „То даје могућност да наставници наставу правописа изводе по сопственом нахођењу” (Брборић 2004:48).

У овом раду смо, осим Наставног плана и програма за млађе разреде, анализирали и уџбенике који обрађују правописне садржаје *Писање великог слова*, од другог до петог разреда. Закључује се да садржаји у уџбеницима углавном прате програм и да им је посвећено довољно пажње. Ученицима се дају једноставна и њиховом узрасту прилагођена објашњења, али је неопходно урадити мале допуне и корекције и у уџбеницима и у Наставном плану и програму, да би уџбеник пратио наставни план и програм и обрнуто.

Примијећено је да је у појединим уџбеницима наведено превише примјера, или примјера који не одговарају узрасту ученика. Неки примјери би требали бити пажљивије одабрани, јер је неопходно додатно ангажовање учитеља и ученика да би се ови наставни садржаји добро реализовали и приближили многи географски појмови који су ученицима непознати. Било би корисно да неки уџбеници садрже више задатака за вјежбу, те за провјеру и самопровјеру ученичког знања писања великог слова, као и језичко - правописних вјежбања. Уочено је да уџбеници недовољно уважавају индивидуалне разлике у способностима ученика.

Потребно је посебно водити рачуна да основни уџбеници не одступају од важећег *Правописа* (2014) и исправити понеку техничку грешку, јер су недопустиви пропусти у уџбеницима који оспособљавају ученике језичкој и правописној правилности.

Утврђено је да су правила у уџбеницима истакнута бојом, уоквирена и прилагођена, а свакако би било корисно да су бар нека приказана у виду разговора, као дијалог, или написана у форми стрипа, што би дјечи било ближе и занимљивије за учење и памћење.

Примијећено је да су наши уџбеници сиромашни илустрацијама, као корисном помоћном средству у настави, којим се ученици, поготово млађих разреда, могу мотивисати за усвајање правописне норме и лакше разумијевање језичких појава. Корисно би било у уџбеницима јаче оснажити везе са садржајима из других наставних подручја српског језика, као и других наставних предмета, што је посебно изводљиво у млађим разредима, јер је за успјешно остваривање корелације одређених наставних садржаја неопходно темељно познавање градива свих предмета који се повезују у јединствен систем.

Може се сугерисати да се, у оквиру уџбеничког комплета *Српски језик за пети разред*, формирају различити типови задатака за вјежбање и провјеру остварености исхода учења ученика, као и задаци различитих нивоа сложености. Тиме би се испунили захтјеви савремене наставе и заокружила једна цјелина у настави правописа ученика млађих разреда. Ови подаци наставницима могу бити подстицај да реалније сагледају наставну праксу и унаприједи је, а ученицима да постижу боље резултате.

Важно је истаћи да немамо одговарајући приручник за млађе разреде, а ни школско издање правописа за ученике млађих разреда. То би знатно олакшало рад ученицима, а и њиховим наставницима.

Морамо поменути да смо свакодневно свједоци да о правописној норми не воде рачуна ни многе телевизијске, новинске, па ни издавачке куће, а још лошија ситуација јавља се у текстовима који се објављују на најразличитијим сајтовима, друштвеним мрежама и сл. Због великог протока информација и брзине њиховог објављивања, ријетко ко брине о језичкој култури, а самим тим и о поштовању правописне норме. И то су разлози који „помажу” правописној (не)писмености ученика, па чак и ученика млађих разреда.

Чињеница је да ново вријеме и савремене технологије одавно намећу додатне улоге наставничком позиву. Наставник више није особа која само „држи часове” већ више личност која организује, подстиче, вреднује и примјењује различите процесе и стилове учења. Такође, добар наставник мора да буде, прије свега, добар професионалац, што значи добар стручњак у наставној области коју предаје, а уз то да има и добру педагошку и дидактичко - методичку културу и особине достојне такве, племените професије. Неопходно је и редовно праћење актуелног *Правописа* српског језика, додатних уџбеника и литературе.

Свакако да одређену тешкоћу представља и то што у Републици Српској немамо приручнике за учитеље уз уџбенике млађих разреда, али се надамо да ће, у скорије вријеме, тај проблем неко препознати и ријешити.

Правопис је приоритетна област која мора бити уређена и примјењивана у пракси у свим друштвеним сегментима – јер се и на тај начин може остварити функционална писменост свакога од нас и показати брига о само нашем, српском језику.

Литература

Брборић, В.: *Правопис српског језика у разредној настави; Дидактичко – методички приступи и стратегије – подрица учењу и развоју деце*, Међународни научни скуп. Учитељски факултет, Београд, ИСБН: 978-86-7849-235-8, Београд, 2016, (стр.23 – 33).

Брборић, В. (2004). *Правопис српског језика у наставној пракси*. Београд: Филолошки факултет.

Министарство просвјете и културе Републике Српске (2021). *Наставни план и програм за основно образовање и васпитање*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства Сарајево.

Пешикан, М., Јерковић, Ј., Пижурица, М. (2014). *Правопис српског језика*. Нови Сад: Матица српска.

Уџбеници

Ђаковић, П. и Ђаковић, Ј. (2023). *Радна свеска 2 за почетно писање*. Источно Ново Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Кубурић. Мацура, М. Мацура, С., Говедар, Н. (2023). *Радна свеска са садржајима српског језика и језичке културе за 3. разред основне школе*. Источно Ново Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Ковачевић. М., Кубурић Мацура, М. (2023). *Српски језик и језичка култура за 4. разред основне школе*. Источно Ново Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Ковачевић. М., Кубурић Мацура, М. (2023). *Радни лист уз уџбеник Српски језик и језичка култура за 4. разред основне школе*. Источно Ново Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Ковачевић. М., Кубурић, Мацура М. (2023). *Српски језик и језичка култура за 5. разред основне школе*. Источно Ново Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Ковачевић, М., Кубурић Мацура, М. (2023). *Радни лист уз уџбеник Српски језик и језичка култура за пети разред основне школе*. Источно Ново Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Мацура С., Кубурић М. Мацура и Говедар, Н. (2023). *Читанка 2*. Источно Ново Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.

Извори

Наставни план и програм за основно образовање и васпитање Републике Српске, преузет 26.1.2023.године са званичног сајта:

https://www.rpzrs.org/sajt/doc/file/Novi_nastavni_programi/Redovna_nastava/2021/Srpski_jezik_nastavni_program_za_cetvrti_razred.pdf